

Měrćin Nowak-Njehorński

Chmurný rok sedmatřicet

I.

Jestliže se dnes někde mluví nebo píše o pronásledování Srbů za fašismu, tak se většinou vzpomíná jen na to, že Hitler chtěl vyhnat Srby do Alsaska-Lotrinska. O konkrétních příkladech utrpení Srbů ve fašistickém pekle, o úporném boji Srbů proti výpadům fašismu se mluví málo nebo vůbec. Takto naše dnešní mladá generace ve skutečnosti skoro nic neví o Srbském boji a utrpení pod knutou německých fašistů.

Právě letos pak můžeme „oslat“ smutné výročí srbského mučednictví. Právě před 20 lety se německý fašismus rozpráhl, aby zničil a zabil veškerý srbský život, aby vyrval Srby s pařezem i kořeny.

Německý fašismus od samého počátku netajil své antislovanské a antisrbské stanovisko. Když se pak Hitler chopil moci, považoval za rozumné nevystupovat ihned rázně, aby svoji pozici nejprve upevnil. Navázal zdánlivě přátelské vztahy s některými slovanskými státy (s Polskem a Jugoslávií), aby svět oklamal a získal čas. Ani proti Srbům hned nerozpoutal vyhlazovací válku. Nacističtí pohlaváři naopak začali napřed mazat Srbům med kolem huby hezkými frázemi. Nehledě na ta „zlatá slova“ však fašisté začali již od r. 1933 srbské vlastence pronásledovat jako „vlastizrádce“, vyhnali je z práce a „strčili do klády“. Vyvíjeli tlak na Serbske Nowiny. Odstranili srbskou výuku ze škol tam, kde se ještě zachovala. Začali srbské učitele posílat do německých oblastí.

Domowina a ostatní srbské organizace (mimo Sokoła, který se z taktických důvodů rozpustil sám) směly nadále fungovat. Avšak stále jasněji se ukazovalo, jakou roli nacisté přisoudili srbské národní organizaci. Podle příkazu a vůle nacistů se měla Domowina omezovat pouze na zachování srbských lidových zvyků a krojů. Odejmul jí právo vystupovat jako ochránce srbské řeči a práv srbského národa. Proto v r. 1936 zesílily úřady svůj tlak na Domowinu, aby přijala jimi vypracované a nadiktované stanovy, podle nichž se organizace měla jmenovat „Svaz srbsky mluvících Němců“ a svoji moc měla pomáhat fašizaci a germanizaci Srbů. Na návrh úřadů by musela Domowina přijímat za členy nejen Srby, ale také Němce žijící v Lužici.

Na dvou velkých schůzích odmítli zástupci Domoviny jednohlasně, rázně a rozhodně návrh a diktát úřadů: poprvé v Radworju 19. 1. 1936, kde všichni přítomní slavnostně přísahali hájit srbská práva až do konce, a znovu v Budyšině 25. 11. 1936.

Úřady si začaly uvědomovat, že se jim nepodaří donutit Domowinu a jejího předsedu Pawoła Neda přijmout fašistický diktát. Musely poznat, že nebude možné zneužívat Domowinu jako nástroj germanizace. Definitivně je o tom přesvědčila valná hromada Domoviny 7. března 1937, na které Pawoł Nedo ve svém referátu vzpomněl dosavadní úsilí a boj Domoviny pod nacistickou mocí a svoji řeč ukončil slovy: „Jak se dnes zachováme, takový bude jednou osud a budoucnost našeho národa!“ Na této schůzi Pawoł Nedo také mluvil o dosavadním neúspěšném jednání Domoviny s Budyšínským pověřeným hejtmanem o náležitostech nových stanov.

U příležitosti této památné domowinské schůze se konala též výstava obrazů Měrćina Nowaka-Njehorského a koncert mistra Bjarnata Krawca. To byly na dlouhou dobu poslední srbské kulturní podniky.

Odpověď na poslední odmítnutí fašistického diktátu na sebe nedala dlouho čekat. Budyšínský pověřený hejtman dr. Sievert pozval 18. března 1937 Pawoła Neda k sobě a ústně mu sdělil, že „všechny zjevné i skryté a také zábavní podniky a schůzky Domowiny a všech k ní připojených organizací budou úřady považovat za porušení daných poměrů, bezpečnosti a pořádku a tudíž budou zakázány a rozpuštěny policií.“ Dále pověřený hejtman doplnil, že Pawoł Nedo nedostane dané úřední nařízení v písemné podobě.

Jinými slovy šlo o zákaz Domowiny, která se protivila fašistickým příkazům.

Němečtí fašisté se samozřejmě snažili různými způsoby kazit a narušit srbský kulturní život i před tímto zákazem. K tomuto záměru založili organizaci „Bund deutscher Osten“ (BDO), která všemožnou podvratnou činností a štváním pracovala proti Polákům a Lužickým Srbům. Funkcionáři BDO a v jejich čele předseda saské pobočky této organizace – Martin Reiter, někdejší správce statku, šířili v novinách a na schůzích novou ideu, že Srbové nejsou Slované, ale nějak posrbštění Němci-Germáni. Je jasné, že v pozadí organizace BDO stála oficiální fašistická místa, která tuto organizaci financovala a dodávala jí směrnice.

Na počátku roku 1937 zakázaly úřady užívat v německých novinách, časopisech a knihách výraz Srb a srbský (Wende a wendisch). Tím mnohdy dostaly redaktory, novináře a spisovatele do velkých problémů a ti museli být velmi vynalézaví, když chtěli nějak obejít tento zákaz. (Wendische Predigt se tehdy např. jmenovalo Mundartpredigt). V tomtéž období fašisté také přikázali přejmenovat vsi a města v Lužici, která měla slovanské jméno. Tento příkaz byl proveden obzvláště důkladně v tehdejší pruské Lužici. I když se po r. 1945 místní jména denacifikovala, mnohé vesnice si bohužel ponechaly své fašistické pojmenování do dnešních dnů, např. Křišow (Kircha), Wusoka (Weissack), Długi (Dlugy), Dobry Wotšow (Dobristroh), Carny Gozd (Zschornegosda) a další, které ještě dnes nesou svá ryze německá, fašisty vymyšlená jména: Buchholz, Märkisch-Heide, Fleissdorf, Freienhufen, Schwarzheide.

Fašistický zákaz činnosti Domowiny 18. března 1937 se stal signálem k všeobecnému útoku na Srby. Tento generální útok zahájil předseda saského BDO Martin Reiter na schůzi této organizace 25. března 1937 v Bukecích. Při této příležitosti Martin Reiter nejhanebnějším a podlým způsobem hanil a poskvřnil všechny staré i nové srbské činitele, nejvíce pak Pawoła Neda, který se nebál na tuto schůzi přijít. Rozlíčený činovník BDO věštil srbským patriotům žalář a šibenici.

Ani tyto výhrůžky Srby nezastrašily. Proti zakazu Domowiny podali protest u zástupce německého kancléře. A Maticice lužickosrbská, kterou ještě nezakázali, konala ještě 31. března 1937 své velikonoční setkání, na kterém Pawoł Nedo rozmlouval o postupu úřadů proti Domowině. Na témže setkání pronesl někdejší slepjanský farář, srbský vlastenec Matej Handrik přednášku, ve které dokázal slovanskou minulost nejenom Lužice, ale též západního Saska. To byla otevřená demonstrace proti fašistickým lžím o německo-germánském původu Německa.

Hlavní útok fašistů na Srby pokračoval rázně dál na jaře 1937. Úřady tehdy poslaly do německých oblastí ty srbské učitele, kteří ještě působili v Lužici, mezi nimi Pawoła Jenku, Jurjije Wjelu, Michała Nawku, Jurije Kubaša a další. Především se však fašistická zloba zaměřila na Pawoła Neda, který překazil nacistické úklady na Domowinu. Chtěli jej poslat jako učitele do městečka Zeesen v západním Německu. On jim však vytřel zrak tím, že opustil učitelské místo a nastoupil v administrativě „Svazu Poláků v Německu“ v Berlíně, aby odtud mohl organizovat a vést ilegální protifašistické hnutí mezi Srby.

Po zakazu Domowiny se fašisté zaměřili také na ostatní srbské instituce a organizace, které nebyly zapojeny do Domowiny. Podezřívali je, že by se mohly stát základnou pro srbské národní hnutí, a proto začátkem července 1937 zakázali též Matici lužickosrbskou, Spolek

Cyrila a Metoděje, Evangelický kazatelský spolek. Nacistům šlo nejen o zničení národní organizace Srbů, ale také o odstranění veškerého srbského sjednocení, ať už vědeckého nebo náboženského, báli se, že by se mohla proměnit na opěrný bod antifašistických snah Srbů.

Fašisté koncentrovali svůj hlavní útok na Domowinu, jelikož měli za to, že zničením národní organizace Srbů zlomí páteř srbského odporu proti germanizaci a fašizaci. Srbové však byli na tento útok připraveni. Pracovníci Domowiny věděli, že nepodvolení se fašistickým požadavkům bude mít dříve či později za následek zákaz organizace. Mysleli však na budoucnost Srbů, věřili pevně v konečnou porážku německého fašismu a to jim propůjčovalo neústupnost a statečnost v boji proti fašismu. Věděli, že Srby čeká ještě horší a surovější pronásledování, ale byli rozhodnuti to snášet, přetřpět a přežít.

II.

My Srbové nesmíme nikdy zapomenout, že náš nejhorší a nejsurovější nepřítel byl a ještě je německý fašismus. Musíme mít neustále před očima, co napáchal německý fašismus mezi Srby v době své vlády v letech 1933-1945. Musíme na to vzpomínat o to víc, že tento zlostný německý fašismus nebyl dosud ničen na věky věků, ale naopak v západním Německu je pěstován tamějšími vládci, dále drze zvedá svoji hlavu, aby hrozil naší vlasti a tím i nám Srbům. Není náhodné, že zároveň nepřítel zakládá v srbských vesnicích líhně svých agentů, informátorů a sabotérů. Není pochyb, že kdyby se vrátili němečtí fašisté, vrátily by se i pro Srby smutné časy a takové roky, jako byl chmurný rok sedmatřicet, rok hlavního útoku fašistů na srbský lid.

Zamysleme se ještě jednou nad událostmi toho roku! Po té, co se Domowina přes čtyři roky houževnatě bránila, aby se nedostala fašistům do rány a se nakonec odmítla na konci roku 1936 přetvořit na „Svaz srbsky mluvících Němců“, který jediný by měl právo hájit srbské zvyky a kroje, ale ne srbskou řeč. Proto v březnu 1937 zakázali fašisté veškerou činnost Domowiny, za čímž následoval zákaz činnosti dalších srbských organizací, které nebyly zapojeny do Domowiny. Někdy v tom období, v červnu 1937, prosadil orgán fašistické vlády „Völkischer Beobachter“, že v Německu bude povolena činnost jen takovým spolkům, jejichž jednacím jazykem je němčina.

Po té, co fašisté zakázali činnost Domowiny, chystali se zničit srbskou literaturu a noviny. Nyní se budeme krátce věnovat osudu srbského novinářství v období fašismu. Srbske Nowiny, které do roku 1933 hájily razantně práva srbského národa, byly samozřejmě od počátku v hledáčku fašismu. Proto již v polovině dubna 1933 byly Srbske Nowiny na týden zakázány a všichni srbsští vlastenci museli opustit redakci a nakladatelství novin. Srbske Nowiny pak pod vedením kolaborantů hájili věrně politiku fašistů a podle vystupovaly proti srbským vlastencům a slovanským přátelům srbského národa. Avšak ani toto patolízalství nepomohlo a počátkem roku 1934 se nakladatelství muselo z důvodu nedostatku financí zavírat.

S pomocí Domowiny a slovanských přátel potom dr. Jan Cyž mohl převzít nakladatelství a redakci Srbskich Nowin a vydávat tento jediný srbský deník. Ani poté Srbske Nowiny nemohly samozřejmě hájit demokratický směr. Ale výpady proti druhým slovanským národům a srbským antifašistickým patriotům se v Srbskich Nowinach již neobjevovaly a publikovaly (samozřejmě pod pseudonymem a značně upravené) články srbských antifašistických přátel. Když nebylo možné povzbudit národ k ráznému odporu proti fašismu skrze Srbske Nowiny, tak aspoň živily a posilovaly v národě lásku k srbské řeči, kultuře a národnosti a tím se stavěly proti germanizačním záměrům a úkladům fašistů.

To však fašisté prohlédli, a proto se napřáhli v roce 1937 ke zničení srbského novinářství. Příznakem nového útoku hitlerovských fašistů bylo zatčení Jurija Měrcínka 16. 8. 1937 na československé hranici. Jurij Měrcínk, srbský student v Praze, zprostředkoval do té doby tajné kontakty a komunikaci mezi srbskými patrioty v Lužici a jejich slovanskými přáteli. Fašisté ho zajali, když se chtěl po návštěvě Budyšina vrátit do Čech.

Zajetí Jurije Měrcínka však také varovalo srbské pracovníky, kteří se připravili na útok fašistů. Jakmile se Pawoł Nedo a Jan Cyž dozvěděli o zajetí Jurije Měrcínka odvezli ihned všechny důležité dokumenty Domowiny z Budyšina a schovali je na půdě jednoho z východolužických kostelů. Ani farář tohoto kostela o tom nevěděl, jenom srbský kostelník hlídal tento drahocenný poklad do konce fašistické nadvlády.

Ve středu, 25. srpna 1937, přijel z Drážďan celý oddíl gestapáků, který obsadil Budyšínský Srbský dům. Navštívili srbské knihkupectví, tiskárnu, kancelář Domowiny a příbytek Jana Cyže. Odvezli obchodní knihy nakladatelství a zbytek akt Domowiny. Zároveň sebrali a odvezli veškeré zásoby srbských knih. Zakázali tiskárnu a knihkupectví a obojí zapečetili. Zajali Jana Cyže a jeho spolupracovníci Elzu Krawcec, někdejší sekretářku Domowiny.

Tímto, dne 25. srpna 1937, zničili němečtí fašisté srbské novinářství a literaturu, která do toho dne ještě nějak živořila. Přestaly vycházet Serbske Nowiny a časopis Pomhaj Bóh a Misijonski Posoļ, nesměly se již vydávat srbské knihy, ani kalendář Předženak. Jenom Katolski Posoļ, který se tiskl v druhé tiskárně, mohl stejně jako dříve vycházet. Musel však obhajovat politiku německých fašistů.

Nacisté začali brzy tiskárnu rabovat, odvezli všechny stroje, roztavili srbská písmena, srbské knihy nechali rozemlít v papírnách. Tak měla být navždy zničena srbská literatura. Elzu Krawcec brzo pustili, jelikož ani ona nemohla gestapákům nic říci o úkrytu akt Domowiny. Jana Cyže a Jurije Měrcínka však dále mučili ve vězení a koncentračním táboře. Brzy se k nim připojil statečný antifašistický bojovník Jan Skala a po něm ještě řada dalších nebojácných srbských antifašistů.

Chmurný rok sedmatřicet zahájil nejsmutnější období srbského mučednictví pod knutou německého fašismu. Ale fašismus nemohl Srby zničit, nemohl zadusit srbský odpor, nemohl zničit a vykořenit Srbstvo. Na chmurný rok sedmatřicet navázalo za osm let světlé a radostné jaro 1945, kdy se otevřely dveře cel uvězněných srbských antifašistů, kdy silná pěst sovětského dobyvatele roztrhla pouta a svrhla útisk ze srbského národa, který vyšel ze tmy tisíciletého otroctví na slunce svobody.

Budeme hlídat, aby nikdy nezanikla naše mladá svoboda, a proto zůstaneme nejzarputilejšími nepřáteli ohyzdného a zlostiného německého fašismu v každé jeho formě!